

DELİ BİRADER GAZÂLÎ'NİN CERR-NÂME'Sİ

Ömer ZÜLFE*

ÖZET

Gazâlî'nin eski şiir mecmualarında rastlanan manzumeleri on altıncı asrın günlük hayatından mühim izler taşır. Cerr-nâme de bunlardan birisidir. Bu yazıda manzumenin hangi sebeplerle yazıldığı üzerinde durulmuş, Osmanlı şiirinde "cerr" kavramı çerçevesinde oluşan birikim tanıtılmış, metinde dikkat çeken kimi noktaların açıklamalarına yer verilerek, nesre çevirisiyle birlikte Cerr-nâme'nin metin yayımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Cerr, hamam, Osmanlı günlük hayatı

*Cerr-nâme*¹ Deli Birader sanıyla tanınan Ğazâlî [ö. 1535]²'nin² Beşik-

---

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ omerzulfe@yahoo.com.

¹ Cerr-nâme'nin metni daha önce Fuat KÖPRÜLÜ tarafından yayımlanmıştı (Köprülüzade Mehmed Fuat, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931, Muallim Ahmed Hâlid Kitaphânesi, s. 185-186). Ancak bu yayında, burada sunulandan farklı olarak beş beyit noksan olduğu gibi, çevriyazı kullanılmamış, metnin alındığı kaynak gösterilmemiş ve nesre çeviriye yer verilmemiştir.

² Adı Mehmed'tir. Bursa'da doğmuştur. İlim yolunu tutup Muhyî'd-dîn-i Acemî'den mülâzım oldu. Bursa'da Bayezid Paşa medresesinde müderrislik yaptı. Bu arada şehzade Korkut'un [ö. 1512] eserlerinin mukabeleciliği vazifesini üstlendi ve şehzadenin yakınları arasına girdi. Korkut'un katlinin ardından Bursa Geyikli Baba Zaviyesi şeyhliği, sırasıyla Sivrihisar, Akşehir, Agros ve Amasya'da Kapı ağası Hüseyin Ağa Medresesi müderrisliği yaptı. Emekli olup İstanbul'a geldi. Beşiktaş'ta deniz kıyısında konak, mescit, zaviye ve hamam yaptırdı. Bazı kişilerin kıskırtmalarıyla hamamı yıktırıldı. Bu talihsiz hadiseye üzülen Ğazâlî, Mekke'ye giderek orada kendisine bir mescit ve bahçe inşa ettirdi. Dostlarıyla sohbet ettiği sırada ansızın rahatsızlanarak vefat etti ve mescidinin avlusuna gömüldü.

Eserleri: Hezel türünde, *Dâfi'ü'l-Ğumûm ve Râfi'ü'l-Hümûm* [Gamları Savan ve Dertleri Kaldıran]; tarih türünde *Mir'âtü'l-Kâ'inânât* [Kâinâtın Aynası]; ilmihi türünde *Mışbâhu'l-Hidâye* [Hak Yolunun/Hidâye'nin Kandili] adlı eserleri vardır. (Orhan Şaik Gökyay, "Deli Birader", *TDVİA*, İstanbul C. 9., s. 135-136).

Ğazâlî'nin eserleri arasında sayılan *Mışbâhu'l-Hidâye*, büyük bir ihtimalle RIEU katalogunda kayıtlı *Miftâhu'l-Hidâye* ile aynı eserdir. Şehzade Korkud'un nedimle-

taş'ta yaptıрмаğı düşündüğü konak, bahçe, mescit, zaviye ve hamamdan oluşan binalara kaynak sağlamak için devlet erkânından para toplamak maksadıyla yazdığı şiirdir. Kıta nazım biçimiyle kaleme alınan *Cerr-nâme*, Millet Kütüphanesi *Ali Emîrî Manzum* 563 numaralı şiir mecmuasının 167^a-168^a yapraklarındadır. Başka bir metnin olup olmadığı şimdilik bilinmeyen ve eldeki örneğe göre otuz bir beyitten oluşan manzumede önce yapılacak binalardan bahsedilmiş, daha sonra padişah, vezirler, kazaskerler ve defterdarlar sırasıyla büyükten küçüğe doğru çeşitli devlet erkânından yardım beklentileri dile getirilmiştir.

Cerr-nâme'nin ardından kısmen de olsa beklediği ihsana kavuşan Ğazâlî'nin hamamının yapılışı ve âkıbeti *Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*'da anlatıldığı biçimiyle şöyledir:

Ğazâlî müderrislikten ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelir ve çocukluk-tan arkadaş olduğu Derviş Çelebi ve Sirkeci Bahşı'ya yakın olmak için Beşiktaş'ta³ ev, bahçe, mescit, zaviye ve hamam yaptırmak ister. Bu işin altından tek başına kalkamayacağını anlayınca padişah, vezirler, çeşitli kademelerdeki devlet memurları ve şehrin ileri gelenlerinden yardım toplamak için *Cerr-nâme*'yi kaleme alır. Şiirini, padişaha yakınlığıyla bilinen İbrahim Paşa'ya [Vezirliği: 1523-1536] sunar. Şairin bu isteği üzerine para toplanması için divan mensuplarından Sofuoğlu adında bir çavuş

---

rinden Piyâle Bey'e sunulan *Miftâhu 'l-Hidâye* [Hak Yolunun/Hidâye'nin Anahtarı], aruzun hezec-i müseddes-i mahzûf bahriyle yazılmış olup ilk beyti şöyledir:

sîpâs u hamd o şâh-ı bî-zevâle
ki vârdi bize fazlından nevâle

British Library, Or. 1166 numarada kayıtlı bir mecmuanın içerisinde 78^b-92. yapraklar arasında yer alan eser, Burhânu 'd-dîn al-MARGİNÂNÎ'nin [ö. 593/1197] *al-Hidâya* adlı Hanefî fikhına dair kitabından hareketle hazırlanmıştır. (Charles Rieu, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London 1888, s. 9-10).

Adlandırma farklılığının nereden kaynaklandığını ya da hangisinin daha doğru olduğunu kesin olarak belirlemek eldeki bilgilere göre şimdilik mümkün görünmüyor.³ Ğazâlî'nin hayat hikâyesine ayrıntılarıyla yer veren *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de Ğazâlî Mescidi için yalnızca "Der-ķurb-ı Beşiktaş" ifadesi kullanılıyor (Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sâtî Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, (İstanbul Camileri ve Diğer Sivil Mimari Yapılar) Haz. Ahmed Nezih GALİTEKİN, İstanbul 2001, İşaret Yayınları, s. 517-521). Dolayısıyla yapılan binaların tam yerini bugün için belirlemek pek mümkün görünmüyor. Bununla birlikte şairin Mekke'den İstanbul'a yazdığı mektupta geçen Ğapluca Cum'a Mescidi'nin hamamının yanında olduğu bilinmektedir.

tain edilir. Ğazālī umduğu kadar para toplayamasa da borca girerek kendisine bir ev, bahçe, bahçenin içinde bir güllük, güzel bir zaviye, bir mescit ve içerisinde çok güzel bir havuz bulunan hamam yaptırır. Âteşî adlı bir dervişi zaviyenin idaresine memur ettikten sonra kendisi de hamamcı yerine geçer. Hamam, İstanbul'un bütün zengin ve zarif kimselerinin uğrak yeri olunca şehrin öbür hamamları boşalır. Ğazālī servetine servet katarken öbür hamamcılar iflâs ederler.

Fakat işler başladığı gibi yolunda gitmez. Hiciv sahasında şiirler kaleme alan Ğazālī'nin

*ne maḥkūm orada bellü ne ḥākim
düğündür ki çalan kim oynayan kim*

biçimindeki bir beyti, kendisini kıskananlar tarafından İbrahim Paşa'nın meclisinde okunur ve şairin burada Paşa'yı tenkit ettiği ileri sürülür. Ğazālī'ye yöneltilen ithamlar bununla da sınırlı kalmaz. Sahn müderrisi Pîrî Paşaoğlu Mehmed Çelebi de Hasköy'de içinde havuz bulunan bir hamam yaptırmış ve Ğazālī'nin hamamı az da olsa gözden düşmüştür. Ğazālī,

*pîrî paşa oğlu taklîd-i birâder eylemiş
ol da ḥammāmında bir ḥavz-ı müdevver eylemiş*

matlı bir hicviye yazıp ağza alınmayacak hakaretlerde bulununca bu durumdan incinen Mehmed Çelebi öbür hamamcılarla birlik olup Deli Birader'i İbrahim Paşa'ya şikâyet eder. Üst üste gelen şikâyetler sonucu Paşa yüz kişi civarında Acemi oğlanlarını gönderip, hamamı ve içindeki havuzu yıktırır. Bunun üzerine Deli Birader şu kıt'ayı yazar:

1. *āh kim ehl-i şevḳ ḥammāmı
bulmadın müddetiyle encāmı*

*nāgehān taldı ehremenler ile
deve aḥurı oldı dîv şamı*

3. *aşlan ağzına ḳazmalar tokınuḳ
derdmendüñ bozıldı endāmı*

*göreyüm gözi çıḳa ufadanuñ
ki görür gözüm idi her cāmı*

5. *şimdi ağlamağ ile fark olmaz
seherinden gâzâliniñ şâmı
koyayum gayrı nice ödeyeyüm
bunı yapduğda étdügüm vâmi*

Deli Birader, kendisini oldukça yaralayan bu hadiseden sonra dostlarından yardım beklentisi içerisine girer ve Âşık Çelebi'nin babasına manzum bir mektupla şikâyetlerini iletir. Şairin ruh hâlini yansıtan bu mektupta hamamla ilgili bilgiler de vardır:

1. *dōstlar hālüm n'ola bir hâne bünyād eyledüm
bir 'aceb kaçır-ı emel hâtırda ābād eyledüm
günde otuz aqçeniñ dört aylıgım bir haftada
harc-ı seng ü ücret-i bennā vü irgād eyledüm*
3. *toğmaduğ oğlana ad kor gibi gör deñsizligi
añā 'uzlet-hâne-i zībā déyü ad eyledüm
gördüm olur biter iş degül hemān vakf eyledüm
anı da olmuş mübārek gibi āzād eyledüm⁴*

Buradan şairin hamamına 'Uzlet-hâne-i zībā adını verdiği ve yıkıldıktan sonra geriye kalan binaları vakfettiği anlaşılmaktadır.

Hamamının yıkılmasından sonra Mekke'ye göçen Gâzâlî oradan yazdığı mektubunda geriye bıraktıklarını hasretle anmaktadır:

*hiç beşiktaşına eyledün mi güzer
néce bi-llāh ol kenār éyü mi
şol kavaqlar dibindeki şoffa
pür-şafā mı o sebzear éyü mi
kapluca cum'a mescidi ma'mūr
tekye şenlik mi tekye-dār éyü mi*

⁴ 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü 'ş-Şu'arā*, 291^a, G. M. Meredith Owens, *Meşâ'irü 'ş-Şu'arā or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, London 1971, XXV+299^a yr.

sirkeci bahşmuñ nedür hâli
turşu şuratu köfte-h^oâr éyü mi

mâ'î cārî mi andaki derenüñ
çevresindeki hem-civâr éyü mi

âteşîn-dillere şovuk şu sepen
tekye önindeki pınar éyü mi

bunda öldük biz ışşıdan anda
şol şovuk buzlar ile qar éyü mi

sāye-i devletinde hoş geçilen
servler hoşça mı çenār éyü mi

sunkuruñ merğzārî hoşça midur
güller ile benefşeşzār éyü mi

küfr nîrānmuñ ebū lehebi
*âteşî dénen ehl-i nār éyü mi*⁵

*Cerr*⁶ kelimesinin Osmanlı şiirindeki macerası dilencililiğin icrasına dair birçok bilgiyi de gözler önüne sermektedir. Metinlerden hareketle⁷

⁵ Günay Kut, "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", *TDAY Belleten* (1973-1974), s. 233-234, b. 62-71.

⁶ *cerr*: (< Ar. *c-r-r*) 'çekmek; toplamak, yardım toplamak, para toplamak; dilenmek; yağmalamak'.

cerre çık-: "Medrese talebelerinin, medreselerin tatil bulunduğu üç aylarda, yani Recep, Şaban ve Ramazan aylarında Kur'an okumak, vaaz etmek, namaz kıldırmak gibi dinî hizmetlere karşılık para, yiyecek ve başka şeyler almak maksadıyla memleketin dört tarafına, ta köylere kadar dağılmaları. Bu suretle hem kışlık ihtiyaçlarını temin etmiş, hem de halkı türlü din konularında aydınlatmış olurlardı". (Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Düzeltilmiş ve İlaveli İkinci Baskı İstanbul 1986, s. 63). Gazâlî, medrese mensubu olması sebebiyle devlet erkânından ve medreselilerden para toplamasını cerre çıkmaya benzeterek eserine *Cerr-nâme* adını vermiş olmalıdır.

⁷ Makalede gösterilen örnek beyitler için taranan metinler şunlardır: A. HÂLETÎ: *Dîvân*: Bayram Ali Kaya, *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı, Giriş ve Dîvânın Tenkili Metni*, Cambridge 2003, 368+204 s; AĤMED Paşa: *Dîvân*: Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Dîvânı*, İstanbul 1966, XXI+406 s, Millî Eğitim Bakanlığı; EMRÎ: *Dîvân*: M. A. Yekta Saraç, *Emrî Dîvânı*: İstanbul 2002, 389 s. Eren; FİĞÂNÎ: *Dîvân*: Abdülkadir

şairlerin kelimeye yükledikleri anlam çeşitliliğini görmek ve para toplama işinin şiirdeki görüntüsünü izlemek için birkaç örnek üzerine eğilmek yararlı olacaktır:

Hayderî, kalender, abdal ve ışık zümreleri farklı isimlerle anılsa da anlayış, yaşayış ve davranış bakımından az çok aynı çizgide sayılabilirler. Şu beyitlerde bu zümrelerin dilenirken yanlarında aslan dolaştırmaları, *keşkûl* adı verilen, Hindistan cevizi kabuğundan ya da sert bir ağaçtan imal edilen çanak ve kandil ya da meşale taşımaları konu edilmektedir.

cism-i zerdüm bend édüp zencîr-i āhumla gönül

hāneme bir hayderî-veş cerre geldi şîr ile (Emrî: *Dîvân*: G. 446/4)

Karahan, *Kamuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*: İstanbul 1966, 18+XXX+214+29 s., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1181; HAYÂLÎ Beg: *Dîvân*: Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Divânı*, İstanbul 1945, 24+450 s., İstanbul Millî Eğitim Bakanlığı; HAYRETÎ: *Dîvân*: Mehmet Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Hayretî Divan* Tenkitli Basım, İstanbul 1981, XXIII+448 s., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2868; K. BURHÂNEDDİN: *Dîvân*: Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İÜEF, İstanbul 1980, 543 s.; K. NİZÂMÎ: *Dîvân*: Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara 1974, 256+40 s., Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 208, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 44, Araştırma Serisi No. 35; ME'ÂLÎ: *Dîvân*: Edith Ambros, *Candid Penstrokes The Lyrics of Me'âlî, and Ottoman Poet of the 16th Century*, Klaus Schwarz Verlag Berlin 1982, XII+520 s; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi *Ali Emîri Manzûm* 563; NÂŞİD: *Dîvân*: Ömer Zülfe, *Nâşid* [1749-1791]: *Divan*, İnceleme Tenkitli Metin, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı*, İstanbul 1998, 263 s; NECÂTÎ Beg: *Dîvân*: Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, İstanbul 1963, [II]+XXVIII+557 s., Millî Eğitim Basımevi; NEV'Î: *Dîvân*: Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, *Nev'î Divanı*, İstanbul 1977, XX+607 s., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2160; Pervane Beg, *Mecmû'a-i Nezâ'ir* [Derleniş: 1560], Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi *Bağdat* 406. sy; ŞEM'Î: *Dîvân*: Murat Ali Karavelioğlu, *On altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*: İstanbul 2005, 2 C., 651+59 s. Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı*, Doktorluk Tezi; T. CA'FER Çelebi: *Dîvân*: İsmail E. Erünsal, *The life and works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a critical edition of his dîvân*, İstanbul 1983, CXXX+523 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3103; YAHYÂ Beg: *Dîvân*: Mehmet Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı*: İstanbul 1977, XVI+646 s., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2233; ZÂTÎ: *Dîvân*: Ali Nihat Tarlan, *Zatî Divanı* (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı, II. C., İstanbul 1970, 1-502 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216.

[= Gönül, âhımın zinciriyle sarı bedenimi bağlayarak, evime bir Hayderî gibi dilenmek için aslanla geldi.]

âşiyân-ı bülbüli deryüzeve keşkül edüp
cerr için dergâhuña geldi kalendar-vâr gül (Hayâlî Beg: *Dîvân*: 37. s.
 K. 12/20)

[= Gül, bülbülün yuvasını keşkül (çanak) edip Kalendar gibi dilenmek için senin dergâhına geldi.]

abdâl-ı dil ki kendüyi zeyn étî dâğ ile
bâzâr-ı ışka cerre gelüpdür çerâğ ile (Fiğânî: *Dîvân*: G.75/1)

[= Gönül abdalı kendisini dağlayarak süsledi; aşk pazarına kandil ile dilenmeğe gelmiştir.]

boynunda hâle tavk-ı zeri mâh ışık-şfat
küyuña geldi cerr éde altun çerâğ ile (Raḥmî: *Pervâne Beg: Mecmû'a-
 i Nezâ'ir*: 483^a)

[= Ay, boynunda hâleden altın halka olduğu hâlde ışık gibi kandil ile altın toplamak için senin sokağına geldi.]

Bu topluluklar için gelenekten sayılan göğsü, başı, kolları dağlamak, boyunda halka taşımak, bedeni zincirle bağlamak ya da aslanla dolaşmak dünyadan geçmişliği, kınanmağa aldırılmayı ve sıra dışı olmayı sergileyerek insanları etkilemeğe yaramaktadır.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi dilencilerin baskın vasıflarından bir tanesi ellerinde kandil, meşale ve mum benzeri eşyalar taşımalarıdır.

çarḥ küyuña çerâğ ile gezer cerrârdur
mâh u encüm anda éy meh dirhem ü dînârdur (Emrî: *Dîvân*: 80.
 Mukatta)

[= Felek senin sokağında kandille gezen bir dilencidir; a ay gibi güzel, ay ve yıldızlar da orada dirhem ve dinardır.]

tîrûni yoldaş edinür baña geldükde ecel
şan gedâdur kim götürür cerr için her gâh şem' (Hayâlî Beg: *Dîvân*:
 220. s. G.41/2)

[= Ecel bana geldiğinde senin okunu da yoldaş edindir; sanki dilenmek için sürekli yanında mum taşıyan bir dilencidir.]

Feleğin dilenciye teşbih edildiği şu beyitte para karşılığında turunc ve benzeri meyvelerin sunulduğu anlaşılıyor:

*bir turuncu var saña şunmağ için her gün felek
çégzinür kadriñ vişâkın şanki bir cerrârdur* (T. Ca'fer Çelebi: *Dîvân:*
Kt. 2/5)

[= Felek sanki elindeki turuncu sana sunmak için her gün kadrinin çevresini dolaşan bir dilencidir.]

Zülf, Hintli bir dilenciye, çene de elmaya benzetildiğinde 'zenci, uşak, köle, hırsız, kâfir, bekcî' anlamları da taşıyan *hindû* kelimesinin 'dilenci' manasında kullanıldığı söylenebilir. Burada da yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi para karşılığında bir meyve sunma söz konusudur:

*dil nağdini diler k'ède hindû-yı zülfi cerr
elde tekellüf étmege sib-i zekân tutar* (T. Ca'fer Çelebi: *Dîvân:*
G.42/3)

[= Zülfünün Hintlisi gönül akçasını almak ister; karşılık olarak vermek için elinde çene elmasını tutar.]

Delileri de dilenciler topluluğu içerisinde saymak gerekmektedir.

*zülfüñüñ zencîr-i sevdâsın tolayup boynna
şehr-i hüsnüñ cerr éder dîvâneler gördüñ mi hiç* (Necâtî Beg: *Dîvân:*
G.39/5)

[= Zülfünün sevda zincirini boynuna dolayıp güzelliğinin şehrinde dilenen delileri gördün mü hiç?]

Her hangi bir geçim kaynağı bulunmayan yetimlerin yardım bekleyişi de şiirlerde *cerr* kelimesi çerçevesinde söz konusu edilmektedir.

*cerr édüp eytâm-ı eşküm küyuñı devrân éder
merhamet kıl dostum ihsâna gelmişlerdenüz* (Hayâlî Beg: *Dîvân:* 209.
s. G. 31/2)

[= Yetim gözyaşlarım dilenmeğe çıkıp sokağında dönüp durmaktadır; merhamet et dostum, ihsan bekleyenlerdensiniz.]

Cerre çıkmak yardım toplamaktan çok, halkı aydınlatmak ve talebenin tecrübe kazanmasını sağlamak amacıyla yönelik olduğundan ayrı bir önem taşır. Cerre çıkmayan talebe hoş karşılanmaz:

būse cerr étse lebünden şem'î'yi 'ayb étme kim

sūhte mezmūm olur 'ālemde cerrār olmasa (Şem'î: Dīvān: G. 149/5)

[= Senin dudağından bir öpücük isterse Şem'î'yi ayıplama; medrese talebesi cerre çıkmazsa kınanır.]

Cemiyet hayatındaki bozulmaların tenkit edildiği şu beyitte, herkesin çalışmayı bırakıp bir şeyler dilendiği söylenmektedir. Müftü, müderris, talebe ve şeyhin bile bunların arasına katılması bozukluğun derecesini göstermektedir:

hep halk kıoyup şan'atını başladı cerre

müftî vü müderris talebe şeyh de hattā (Me'ālî: Dīvān: G. 40/5)

[= Halk işini gücünü bırakıp para toplamağa başladı; müftü, müderris, talebe hatta şeyh bile.]

Öğütleriyle halkı meyhaneden uzaklaştırmağa çalışan vaizin para toplama sebebinin meyhanecide rehin kalan seccadesini kurtarmak olduğunun söylenmesi rind-zâhid mücadelesinin bir tezahürüdür.

gūş étme gedâyî sözünü vā'iz-i şehriñ

kim söyledüğü yā cer olısar yā naşîhat (Gedâyî: Pervāne Beg:

Mecmū'a-i Nezā'ir: 79^a)

[= Ey Gedâyî, şehir vaizinin sözüne kulak asma; çünkü söylediği ya nasihatdir ya da para toplamak.]

pîr-i vā'iz dem be-dem mescidde halkı cerr éder

mey-fürüş elinde seccāde tutudur n'eylesün (Aḥmed Paşa: Dīvān: G.

244/6)

[= Yaşlı vaiz mescitte halktan sürekli para toplar; ne yapsın seccadesi meyhanecide rehin kalmıştır.]

Beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla *kaḍeḥ cerrārı* ifadesi, her şeyini kaybetmiş, sokaklarda yaşayan, elinde bir çanak ile meyhanelerden şarap dilenen içki bağımlısı kimseleri tanımlamaktadır.

kāsesi elde kadeh cerrārı müflis mey-perest

devr-i meyme sâ'il-i biçāre bir ben bir habāb (Nev'î: *Dīvān*: G. 15/3)

[= Şarap devrinde elinde çanağı, kadeh dilencisi, züğürt sarhoş, zavallı dilenci bir ben bir de hava kabarcığı.]

seyr éder mey-hānelerde kāse alıp destine

eyle beñzer lâle-i hamrā kadeh cerrārıdır (Me'ālî: *Dīvān*: G. 246/2)

[= Eline bir çanak alıp meyhanelerde dolaşır; anlaşılan kızıl lâle bir kadeh dilencisidir.]

Sanat icra edip gösteriler yaparak para toplama işi de Osmanlıda günlük hayatın bir parçasıydı. Başta çanak çevirmek, zincir ve çember yardımıyla aslan oynatmak, sunulan gösterilerin niteliğini ortaya çıkarmaktadır:

kūyuñda cerr édiüp güneş arslanın oynadur

zencîr-i zer elinde omuzında çenberi (Cemālî: *Pervāne Beg: Mecmū'a-i Neẓā'ir*: 573^a)

[= Elinde altın zincir omuzunda çenberiyle güneş sokağında dilenip arslanını oynatıyor.]

kāse oynatmağ-ıla başda tutup hengāme

bir avuç sîm ü zer étdi şanasın cer nergis (K. Nizāmî: *Dīvān*: K.5/11)

[= Nergis, başında çanak oynatıp kalabalık toplayarak bir avuç altın ve gümüş elde etti sanırsın.]

Ceyş-i cerrār ya da *asker-i cerrār* ifadesinin 'tam teçhizatlı kalabalık ordu' manasının yanı sıra 'yağmacı asker' anlamına geldiği de söylenebilir. Beyitlerdeki yakıp yıkma ve para toplama ifadeleri yağmalama işini hatırlatmaktadır.

çoh freng'e ahdı hindü çerisi

zülfi gibi ceyş-i cerrār olmadı (K. Burhāneddin: *Dīvān*: G.676/10)

[= Hindü askeri çok Freng'e akın etti ama; zülfü gibi bir yağmacı ordu olmadı.]

kişver-i hātır-ı ‘āşık néce ābād olsun

kākül-i yār aña ‘asker-i cerrār çeker (A. Hâleti: *Dīvân*: G. 221/2)

[= Sevgilinin kâkülü ona yağmacı askerler gönderirken âşığın gönül ülkesi nasıl bayındır olsun.]

Beyitlerden anlaşıldığına göre Abdal, Işık, Hayderî, Kalender zümresi; Hintliler, deliler, yetimler, medrese mensupları ve vaizler yardım bekleyen toplulukların başında gelmektedir. Dilencilikte mutlaka bir nesne sunulması ya da bir hüner gösterilmesi mecburidir. Tarikat mensuplarının ve yardım bekleyen çeşitli şahıs ve toplulukların hüner ve davranışları bedeni dağlamak, elif çekmek, boyna zincir asmak; elma, turunç, yeşil yaprak ikram etmek, ya da kandille dolaşmak iken sanatkârlar aslan oynatmak ve başta tabak çevirmek gibi gösteriler yapmaktadırlar. Medrese mensuplarının sundukları hizmet ise çeşitli meclislerde halkı bilgilendirmektir. Bu topluluklar arasında belki de en aşağıda bulunanı *kadeh cerrār* diye anılan içki müptelâsı kimselerdir.

Şiirlerinde kimi zaman *Birâder*, *Cerr-nâme*'de olduğu gibi *Dīvâne* lâkaplarını da kullanan Ğazâlî'nin eldeki şiirleri, kendi his dünyasını, devrin günlük hayatını ve çevresindeki aksaklıkları bütün açıklığıyla gösteren bir ayna gibidir. Onun şiirlerine büyüleyici sözler ve süslü söyleyişlerden çok, yalın anlatımla kaynaşan keskin bir hiciv hâkimdir. Bu yüzden *Cerr-nâme*, on altıncı asra ve şairin hayatına dair bir belge sayılabilir. Ğazâlî, Osmanlı şiirinin farklı bir vadisini gözler önüne seren *Cerr-nâme* ile yardım toplama işini şiir büyüyle birleştirmiş ve dünden bugüne farklı bir iz bırakmıştır.

cerr-nâme-i gazâlî eş'şehîr be-deli birâder

1.

Ḥafîf-i müseddes-i maḥbûn-ı maḥtû‘

Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fa‘lün

+ + - - / + - + - / - -

çün emîr-i mücerredân oldum

baña bir yer gerek emîrâne

ki yapam anda bir maḥâm-ı şerîf

mişli gelmemiş ola devrâna

03. ola dürr-i yetîm mânendi
şadef-i dehr içinde bir dâne

¹. Millet Ktp., *Ali Emîrî Manzûm* 563, 167^a.

Deli Birader Diye Ün Salan Gazâlî'nin Cerr-nâme'si.

⁰¹ El etek çekmişlerin beyi oldum; bana beylere yakışır bir yer gerek.

mücerred: (< Ar. *c-r-d*) ‘yalın; çıplak, soyulmuş; yalnız, tek; bekâr, evlenmemiş; kaynaması sükûnet bulmuş, durulmuş; el etek çekmiş’. Şair *mücerred* kelimesiyle dünya işlerinden el etek çektiğini, artık durulduğunu ifade ettiği gibi, kelimenin ‘bekâr, evlenmemiş’ anlamını da kastetmektedir. Birçok beyitte, özellikle kalender zümresinin evlenmemesi sebebiyle *mücerred* ve *kalender* kelimeleri bir arada bulunuyor:

gel kalender ol sürürî çün mücerred merdsin

mâni‘ olmaz çün bilürsin ‘avret ü oğlan saña (Sürürî: *Pervâne Beg: Mecmû‘a-i Nezâ‘ir*: 19^b)

[= Ey Sürürî, gel kalender ol çünkü sen bekâr bir erkeksin; biliyorsun ki avrat ve çoluk çocuk sana engel olmaz.]

uğramaz yanına zenlerden kaçar i‘râz éder

bir mücerred sâde-dil gerçek kalenderdür kılıç (Ḥayretî: *Dîvân*: K. 11/11)

[= Kılıç, kadınların yanına uğramayıp onlardan kaçan, yalın ve saf gönüllü gerçek bir kalenderdir.]

⁰² Orada eşi benzeri dünyaya gelmemiş kutlu bir konak yapayım.

⁰³ O, iri ve benzersiz inci gibi bu dünya sedefi içerisinde bir tane olsun.

altı bir t̄āb-h̄āne üsti anuñ
ola bir ŧeh-niŧin-i ŧāhāne

öñi bir ‘ālī ŧuffa her ıarafı
açıla bāğa vü gülistāna

06. ola erkān-ı devlete menzil
seyre ııkıduklarınca rindāne

gele ta‘t̄il günleri ‘ulemā
ére ğavgā-yı baħŧ keyvāna

ŧöfiler mecma‘ı olup geh geh
vére ŧoħbetleri ŧafā cāna

⁰⁴ Onun altı hamam, üstü de ŧahane bir ŧehniŧin olsun.

t̄āb-h̄āne: (< F. t̄āb-h̄āna) ‘kışlık sıcak oda; hamam, kaplıca; dārüşŧifa; yazlık camlı oda’. Ğazālī burada *t̄āb-h̄āne* ile kaplıcayı kastediyor olmalıdır. T̄āb-h̄āne’nin hem sıcak hem de aydınlık oda demek olduğunu gösteren bir örnek:

ĝöñlüm ki ĝün yüzüñle ĝözümden bulur źiyā

bir t̄āb-h̄ānedür ki iki yerden ocaĝı var (Lāmi‘ī: *Pervāne Beg: Mecmū‘a-i Neźā‘ir:* 137^b)

[= Ğönlüm, ĝüneŧ yüzünle ĝözümden ıŧık alır; o, iki yerden ocaĝı olan bir hamamdır.]

⁰⁵ Önünde her yanı bahçelere ve güllüklere açılan bir yüce sofa olsun.

⁰⁶ Rindçesine dolaŧmaya ııktıklarında devletin ileri gelenlerine konaklama yeri olsun.

⁰⁷ Âlimler izin günlerinde gelsinler, tartıŧmaların ĝürültüsü Zuhal yıldızına kadar ulaŧsın.

baħŧ-keyvān: Âlimler arasında ateŧli tartıŧmaların ĝeçtiĝini mübalaĝalı bir biçimde anlatmak maksadıyla, seslerin feleklerin en yüksek yerinde bulunan Zuhal yıldızına kadar ulaŧtıĝı dile getirilmektedir. Bir baŧka örnek:

ĝü oldı mes‘ele ma‘lūm ehl-i ‘irfāna

eriŧdi zemzeme-i baħŧ burc-ı keyvāna (Yaĝyā Beg: *Divān:* 5. Terkīb-Bend /IV/1)

[= Tartıŧmaların ĝürültüsü Zuhal burcuna kadar yükseldi; irfan sahipleri meseleyi anladı.]

⁰⁸ Ara ara sofuların buluŧma yeri olsun; sohbetleri cana can katsın.

09. ba‘zı demlerde cem‘ olup zurefâ
dem adem edeler zarîfâne

‘aks-i ruḥsâr-ı mâh-rûlarla
ola her gûṣe bir nigâr-ḥâne

vérmeyüp yol erâzile hergiz
yasağ ola ziyâde derbâna
12. d ye kim bu maâm-ı d n dur
rağbet tmez kimesne n d na

yaparam anı ḥ şılı Őıg nup
kerem-i ḥaa luf-ı yezd na

⁰⁹ Bazı zamanlar aydınlar toplanıp da incelikleriyle Őereflendirsinler.

dem adem: Beyitlerden anlaşıldığına göre ‘uğur getirmek; geliŐiyle Őereflendirmek’ ve Şairlerin sevgilinin elinde can vermeği kıymetli görmeleri sebebiyle ‘kan d kmeğe gelmek, ld rmek iin gelmek’ demektir. Sevgilinin aŐıđı ld rmesi aŐık iin Őereftir.

ld r beni gel bir gün n rdi kerem eyle

anımı döküp canımı al dem adem eyle (Yaḥy  Beg: *D v n*: G.395/1)

[= Gel kerem edip de beni bir gün nce ld r; kanımı döküp canımı al da hayırlı bir iŐ yap.]

görüp anı d stlar d s nler olsun dem adem

ḥ n-ı a‘d ya ayağ baŐmağadur id mumuz (Z t : *D v n*: G.566/5)

[= Dostlar, düşmanın kanına ayak basmak iin alıŐtığımızı görüp de kutlu olsun/kan dökülsün desinler.]

ayađ baŐarsan anuma demler ademler d stum

ismet güninde Őükr a a ol ba a ıkmıŐ p y imiŐ (Z t : *D v n*: G.600/3)

[= A sevdiğim, kanıma ayak basarsan beni Őereflendirirsin; Őükürler olsun bu kısmet gününde bana ıkan pay imiŐ.]

ayađ baŐmıŐ ki anum d ke dilber

bi-ll h yine demd r ademd r (K. Niz m : *D v n*: G.12/7)

[= Sevgili kanımı dökmek iin ayak basmıŐ; vallahi yine kutlu, uğurlu bir zamandır.]

¹⁰ Ay yüzlü güzellerin yüzlerinin aksiyle her köŐe bir put hane olsun.

¹¹ Kapıcıya sıkı sıkıya buyruk olsun asla ite kopuğa yol vermesin.

¹² “Burası bilginlerin makamıdır kimse cahile rağbet etmez.” desin.

¹³ Her Őeyimle Hakk’ın, yüce Allah’ın cömertliğine ve l tfuna sıg nıp onu yaparım.

- eylemezse hazine aña vefâ
şalayın şalgın ehl-i dīvāna
15. pādişāh-ı cihān-penāha ne söz
ol hōd ister bahāne ihsāna
- vüzerā ‘ādeti bilürler hep
eylesünler ‘aṭā vezīrāne
- ḳāḳı‘asker efendiler de ne var
vérseler şōhbete ḫarīfāne
18. defterīler adı daḫı yaraşur
yazılırsa eger bu dīvāna

¹⁴ Birikimim onu yapmağa yetmezse, divan kaleminde çalışanlardan vergi toplayayım.

şalgın şal-: ‘gelişigüzel vergi toplamak; keyfi vergi toplamak’. *şalgın*: ‘olağanüstü hâllerde toplanan vergi, avarız’. “Osmanlı vergilerinden ve Rüsûm-ı örfiyedendi. Resmî adı Avâriz-ı Dīvâniyye idi. Aslında olağanüstü hâllerde halka yüklenen malî, aynî ve bedenî vergilerdi ama zamanla sürekli olmuştur.” (Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Düzeltilmiş ve İleveli İkinci Baskı İstanbul 1986, s. 23). Beyitten bu ifadenin ‘dilenmek, para toplamak, yardım istemek’ anlamında olduğu anlaşılıyor.

ehl-i dīvān: “Divan-ı Hümayun: Osmanlı devletinde bugünkü kabineye muadil olan teşkilât. Birinci ve ikinci derecedeki siyasi, idari, askerî, şer’î ve malî işler, her çeşitten şikâyet ve davalar hep burada görüşülür ve karara bağlanırdı. Divan-ı Hümayun’un esas azaları: Sadriâzam, Kubbe vezirleri, Kaptanpaşa, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, Şıkkı evvel, Şıkkı sâni ve Şıkkı salis defterdarları, Tevkii de denilen Nişancı, Vezir rütbesinde bulunursa Yeniçeri ağası ve Deryâ kaptanı. Bundan başka, Reisülküttab, Çavuşbaşı ve Kapıcılar kethüdası ile Büyük ve Küçük tezkereciler de bulunurlar, lâkin Divanda oturmayıp ayakta hizmet görürlerdi.” (Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 86). Beyitte yüksek rütbeli memurların hepsinden para istenirken *şalgın şal*-ifadesiyle vergi çıkarma yetkisine sahip bulduklarına ince bir ima da söz konusudur.

¹⁵ Âlemin koruyucusu padişaha söz söylemeye gerek var mı; o zaten kendisi ihsanda bulunmak için bahane arar.

¹⁶ Vezirler hep âdeti bilirler; vezirlere yakışır bir biçimde bağışta bulunsunlar.

¹⁷ Kazasker efendiler de (varlıklarından) bu sohbete dostçasına bir şeyler verseler ne var.

¹⁸ Bu meclise defterdarların adı da yazılsa yakışır.

eyle şansun ki şeh̄r kâdısı da
 hüccet alınmadı beş on dâne
 ağalar da bu bezme gelsünler
 berg-i sebz-ile şeh̄-levāndāne

21. kethüdālar daḥı keremdür eger
 deprenürlerse kethüdāyāne

ümenā daḥı sāyir ehl-i kalem
 ḥidmet üzre olup süleymāna

çok degül her birisi günlüğünü
 piyş-keş eylesün faķirāne

24. vėrmeyen kimseye sözümüz yok
 gelmesün ḥisset ehli meydāna

¹⁹ Şehir kadısı da beş on tane hüccet alınmamış saysın.

²⁰ Ağalar da bu meclise yeşil bir yaprakla gösterişli gençler gibi gelsinler.

berg-i sebz: ‘Değersiz şey; fakirlerin akça bekleyerek zenginlere verdikleri armağan’. “Eskiden biri büyüğünden bir soru soracağı ya da yanından ayrılacağı zaman ona bir bahşış bırakırdı. Akçası olmayan bir ya da iki yeşil yaprak sunardı, yaprağa Farsça gazel denirdi. *Meyhaneci gazel almaz* sözü de bununla ilgilidir.” (Abdülbaki Gölpınarlı, *Fırdevsî Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetname*, İstanbul 1958, s. 144). İfade kimi zaman ‘afyon’ anlamında da kullanılmaktadır.

bir berg-i sebz dēyü şunup düşmene ecel

döndürdi ḥaşm çihresini za’ferāna tiğ (Necâtî Beg: *Dīvān*: K.11/44)

[= Kılıç, yeşil yaprak diye düşmana ecel sunup, düşmanın yüzünü zaferana döndürdü.]

bir varak-pāreyle yād et bende-i mehcūr

naḥl-i nāzım ḥāṭırım şor bir yeşil yaprakla gel (Nāşid: *Dīvān*: B.29)

[= Bu ayrı kalmış köleyi bir yaprakçıkla da olsa hatırla; a nazlı fidanım gel de bir yeşil yaprakla hatırımı sor.]

²¹ Kethüdalar da kethüdacasına hareket ederlerse cömertlik göstermiş olurlar.

²² Eminler ve öbür kalem ehli de Sultan Süleyman’a hizmet etmektedir.

²³ Çok değil onların her birisi bir günlüğünü alçak gönüllükle armağan etsin.

²⁴ Vermeyen kimseye sözümüz yok; ancak cimriler meydana gelmesin yeter.

anı gördüklerince désünler
dilegüm bu-durur ki yārāna

günlügün saña tek kerem édüben
külbe’i mühmel étme **dīvāne**

27. cümleden yég bu idi yārānı
şöyle cerr étmeyem gedāyāne
himmet eyleyüp aşaf-ı devrān
‘arz-ı hāl éde şeh süleymāna

alı vére bir ev bahācigini
zahmet olmaya sāyir erkāna

30. aldı yetmiş biñ akçe hāne bahā
bir kemānçe çalıcı çingāne
ben ki ‘ilm ehliyem revā mı-durur
müsteħak olmayam bu iħsāna

²⁵ Dostlardan tek dileğim, onu gördükleri zaman şöyle desinler:

²⁶ “Günlüğünü yalnız sana bağışlarız, bu binayı boş bırakma Divane.”

²⁷ Böyle dilenci gibi, dostları bağış yapmağa zorlamasam hepsinden daha iyi olurdu.

²⁸ Devrin yüce veziri bir yardımda bulunup Sultan Süleyman’a hâlimizi bildirse;

²⁹ Bir ev pahası miktarı olsa da; öbür devlet erkânına zahmet olmasa.

³⁰ Ev parası olarak bir keman çalıcı çingene yetmiş bin akça aldı;

³¹ Ben ilim ehliyim, bu kadarlık bir ihsan da hakkım değil mi?

“CERR-NAME OF GAZÂLÎ, BROTHER THE MAD”

Abstract

In this article, the text of cerr-nâme of Gazâlî is prepared along with its prose. First, it explains why Gazâlî wrote poem, and the concept of “cerr” in the Ottoman poetry. Then some important points were pointed out.

Keywords

Gazâlî, cerr, hamam (Turkish bath), Ottoman daily life.